

I. A PÉNZTEREMTÉS RENDSZERE

Minden felnőtt embernek, de még a gyerekeknek is szilárd elképzeléseik vannak a pénzről. Pénzről beszélve azokra a bankjegyekre és érmékre gondolunk, amelyekben kézhez kapjuk különböző jogcímeiken élvezett jövedelmünket, hogy aztán áruk és szolgáltatások vásárlására költsük el, vagy megtakarítsuk. Mindennapi életünkben tehát a pénz az a megfogható dolog — papírdarab vagy érme —, amely képessé tesz bennünket arra, hogy a szükségleteink vagy vágyaink kielégítésére alkalmas javakat törvényes úton megszerezzük magunknak, és rendezzük tartozásainkat.

Ezekhez a nézeteinkhez képest a mai tőkés pénzrendszer két meglepő tulajdonsággal rendelkezik. Az első az, hogy a pénz, az áruk vásárlására és tartozások kiegyenlítésére alkalmas eszköz, maga is tartozás, mégpedig egy bank tartozása. Az állampolgárnak munkája fejében kifizetett bankjegytömeg nem más, mint egy bank tartozása; és ha az állampolgár este hazafelé menet betér egy vendéglőbe, és felhajt egy pohár bort, akkor fizetség fejében banktartozást ad át a vendéglősnek.

A másik meglepő tulajdonság az, hogy az egy-egy országban létező összes pénznek csak kicsi része ölt megfogható, dologi formát: ez a bankjegy és az érme. A pénzmennyiség nagyobb része megfoghatatlan, a közönség, az egyszerű halandó számára láthatatlan is. Ez a pénz egyszerűen csak bankszámlán feltüntetett követelésként létezik. Sőt ma már „elektronikus pénzről” is beszélhetünk: a számlaköveteléseket a bankszámvitelben széles körben alkalmazott számítógépek memóriája tárolja. Ez a pénz láthatatlanságával és a benne rejlő óriási erővel az Ezeregyéjszaka palackba zárt szelleméhez hasonlít.

Első hallásra mindez talán rejtélyesnek tűnik. Hogyan lehet egy tartozás — pénz? Ha pedig a pénz tartozás, akkor hogyan létezhet nagyobb része bankszámla-követelés formájában? Ennek megértésében talán segít egy egyszerű példa, amelyben bemutatjuk: hogyan keletkezik és hogyan semmisül meg a pénz. A példában a váltó útját imitáljuk olyan képzeletbeli formában, amely a modern pénz mindennapos keletkezésére és elmúlására irányítja a figyelmet.

1. PÉNZ KELETKEZIK — A SZELLEM KISZABADUL

„A 1” vállalat vezetőit igen szoros szálak fűzik a Fantázia Bank vezetőihez, annyira, hogy üzleti problémáikat, terveiket is megszokták beszélni. Fantázia Bank vezeti (kezeli) a vállalat számláit, és ha a vállalatnak hitelre van szüksége, mindig a Fantázia Banktól kér kölcsön. Következésképpen a bank vezetői jól ismerik „A 1” vállalat ügyeit, tevékenységét, piaci helyzetét, a vállalat vezetőit komoly, megfontolt, tehetséges üzletembereknek tartják. „A 1” vállalat vezetői — akik egyébként a ruházati iparban tevékenykednek — egy alkalommal a következő problémával fordulnak a Fantázia Bank vezetőihez. Megbízható kereskedők arra biztatják a vállalatot, hogy gyártson nagy mennyiségben farmer-nadrágot, a fogyasztók ezt nagyon keresik, jó áron lehetne eladni. A vállalat előzetes kalkulációt végez a kereskedők árajánlata alapján, és úgy találja, a farmernadrágot jó haszonnal lehetne termelni. A baj csak az, hogy a vállalatnak pillanatnyilag nincs pénze megvenni a farmergyártáshoz szükséges anyagokat — vásznat, festéket, cérnát stb. Vezetői arra kérik a bankot, kölcsönözze nekik a szükséges pénzt. Az anyag beszerzésétől számított három hónapon belül a farmereket elkészítik, sőt el is adják, és az árbevételből visszafizetik a kölcsönt.

A bank vezetői is látnak fantáziát a farmerprogramban, a baj csak az, hogy nekik sincs pénzük, amit kölcsönadhatnának. Kiderül azonban, hogy a farmeralapanyagokat „A 2” vállalat gyártja, amelyet hasonló szálak fűznek a Fantázia Bankhoz. Sőt

az is kiderül, hogy „A 2” vállalat az eladott farmeranyagok árbevételéből az eladás után rövid idővel „A 3” vállalattal szemben keletkező tartozását fogja kiegyenlíteni, amely tartozás úgy keletkezik, hogy „A 2” a vászon gyártásához szükséges alapanyagot vásárol „A 3”-tól. „A 3” vállalat, amely szintén első osztályú kapcsolatokat tart fenn a bankkal, az árbevételből rövid idő múlva esedékes fizetését teljesíti „A 4” vállalatnak, amely — most már mondanunk sem kell — szintén a Fantázia Bank ügyfele. Miután gondos utánjárás felderíti, hogy az „A 1”-nek kölcsönadandó pénz három hónapig nem tesz egyebet, mint a bank egyik ügyfelétől a másikhoz vándorol, a bank merész lépésre szánja el magát. Elhatározza, hogy pénzt teremtsen, azaz javak megvásárlására és tartozások kiegyenlítésére alkalmas eszközt varázsol elő a semmiből.

Technikai szempontból a pénzteremtés abból áll, hogy a bank felírja az „A 1”-nek nyújtandó kölcsön összegét, mondjuk 10 000 tallért két számlára:

— az egyik számlára („A 1” vállalat folyószámlájára) a bank rutinos tisztviselője felírja ezt a számot: 10 000. Ez azt jelenti, hogy — a hitelnyújtás révén — „A 1” vállalatnak 10 000 tallérja keletkezett, ami fölött „A 1” rendelkezhet, ez tehát „A 1” számlakövetelése Fantázia Bankkal szemben. Tudjuk: „A 1” majd úgy fog rendelkezni, hogy ezzel az összeggel kifizeti a farmeralapanyagok ellenértékét „A 2”-nek;

— egy másik számlára a bank felírja, hogy „A 1” vállalat 10 000 tallérral tartozik neki és ez a tartozás három hónap múlva fizetendő. Emlékszünk: a bank három hónapra nyújtja a hitelt.

Ezzel megszületett a pénz. Nem kellett hozzá semmi más, mint papír, toll és egy derék banktisztviselő. Ez a pénz megfoghatatlan; fizikai, testi létezése csak egy szám a bank gondosan őrzött számláin. Testi létezésének törékeny volta azonban nem akadályozza ezt a pénzt abban, hogy maradéktalanul ellássa a pénz szerepét: birtokosa, „A 1” vállalat ezzel javakat vásárolhat és kiegyenlítheti tartozásait.

A pénzteremtés könnyed aktusában azonban Fantázia Bank is és „A 1” vállalat is elveszítette „tisztaságát”: mindketten adó-

sokká váltak. Az nyilvánvaló, hogy „A 1” vállalat adóssá vált, a bank adósává: 10 000 tallérral tartozik a banknak, amit három hónap múlva kell megfizetnie.

De a bank is adóssá vált: „A 1” vállalat adósává. „A 1” vállalat bármely pillanatban felszólíthatja a bankot, hogy ennek és ennek fizesse ki a bankban vezetett folyószámláján (current account) levő 10 000 tallért. A bank tehát egyrészt egy három hónap múlva esedékes követelést szerzett, hiszen „A 1” három hónap múlva köteles visszafizetni tartozását. Ugyanakkor a bank egy azonnal bármely pillanatban lejáró tartozást vállal, hiszen „A 1” vállalat azonnal, bármely pillanatban követelheti a hitel felvételt szerzett pénzt. „A 1” vállalat három hónapig, amíg vissza nem fizeti a kölcsönt, adósa marad Fantázia Banknak; a bank viszont csak addig adósa „A 1” vállalatnak, amíg ez el nem költi a 10 000 tallért. Ez az elköltés példánkban úgy történik, hogy „A 1” kifizeti a farmeralapanyagok ellenértékét „A 2”-nek. Technikailag a fizetés abból áll, hogy „A 1” átad egy 10 000 talléros, Fantázia Bankra szóló csekket „A 2”-nek; „A 2” ezt a csekket bemutatja (átadja) a banknak, mire a bank törli a 10 000 tallért „A 1” folyószámlájáról és ráírja „A 2” folyószámlájára. A 10 000 tallér most már „A 2” pénze, e fölött „A 2” rendelkezik; más szavakkal az „A 1”-nek történt hitelnyújtással teremtett pénz most Fantázia Bank azonnal esedékes tartozása „A 2” vállalattal szemben. És később „A 2” fizet „A 3”-nak, azaz a bank — a megfelelő csekk bemutatása (átadása) után — törli az összeget „A 2” folyószámlájáról, és „A 3” folyószámlájára írja, és így tovább.

Persze, a bank nem jószívúsból vállal azonnal esedékes tartozást később, három hónap múlva esedékes követelés fejében, hanem ezért kamatot kap: „A 1” vállalat kamatot fizet a háromhónapos hitel után. Ugyanakkor azonban a bank nem fizet kamatot azoknak a vállalatoknak, amelyek elfogadják a Fantázia Bank azonnal esedékes adósságát a velük szembeni tartozás teljesítéseként, azaz pénzként. Ez logikus is: az a 10 000 tallér, amely előbb „A 1”, aztán „A 2” stb. vállalatok betétje, számlakövetelése a bankban, látra szóló betét, a betétes vállalat minden pillanat-

ban szabadon rendelkezhet vele, és rendelkezik is. Látra szóló betét után ezért a bankok általában nem fizetnek kamatot. (Mindenesetre, vannak olyan országok, ahol látra szóló betét után is fizetnek valamelyes kamatot, ez azonban jóval alacsonyabb a határidős hitelekre felszámított kamatnál.)

2. A PÉNZ MEGSEMISÜL

A fizetések láncolatában egyszer csak egy olyan ponthoz érkeünk, amikor az „A 1” vállalat hitelfelvételével keletkezett pénzzel — vagyis a bank azonnal esedékes tartozásával — valamelyik „A” vállalat „B” vállalatnak fizet —, mondjuk nyersanyagokért. „B” tulajdonságai közül számunkra most csak az érdekes, hogy ez a vállalat nem a Fantázia Bank, hanem a Rutin Bank ügyfele, folyószámláját ez a bank vezeti. A fizetést teljesítő „A” vállalat átadja „B” vállalatnak a Fantázia Bankra szóló csekket, „B” pedig ezt a csekket átadja saját bankjának: Rutin Banknak. E bank azonban — miután megkapta a csekket — különös helyzetbe kerül. A csekkre írt összeg „B” vállalat árbevétele, olyan pénz, amelyhez „B” áruk eladásával jutott. Azzal, hogy ezt a csekket Rutin Banknak adta át, „B” vállalat betétet helyezett el: bankba tette pénzét, látra szólóan, hogy később esedékes fizetéseit ebből teljesítse. A csekk átadásával tehát „B” vállalat azonnal esedékes, látra szóló követelést szerzett bankjával szemben. Ezzel egyidejűleg ez a bank azonnal esedékes követelést szerzett Fantázia Bankkal szemben, hiszen a csekk ez utóbbi bankra van kiállítva.

De Rutin Banknak nem érdeke, hogy a kapott csekket — a másik bank azonnal esedékes tartozását — a tárcájában őrizgesse, hiszen ez után — azonnali esedékessége miatt — nem jár kamat. Kamat hiányában csak akkor lenne érdemes Fantázia Bankra szóló azonnal esedékes követelést őriznie, ha ezzel a követelésével maga Rutin Bank is, mint pénzzel, fizethetne.

Láttuk azonban, hogy Fantázia Bank azonnal esedékes adóssága csak addig tölti be zavartalanul a pénz szerepét, amíg a bank

saját ügyfelei között mozog, vagyis olyan vállalatok egymás közötti fizetéseit teljesíti, amelyek folyószámláját Fantázia Bank vezeti. Nyilvánvaló, hogy Rutin Bank ügyfelei körében ugyanilyen módon viselkedik e bank azonnal esedékes tartozása — és ez a gondolatmenet a bankok egész sorozatára is igaz. Egymás között azonban a bankok nem fizethetnek saját tartozásukkal, hiszen Fantázia Bank nem vezetheti Rutin Bank és más bankok elszámolásait, csak az „A 1”, „A 2” stb. vállalatok elszámolásait tartja nyilván. Így Rutin Banknak nem érdemes Fantázia Bankra szóló azonnal esedékes követelést őriznie, mert ennek semmi hasznát nem venné: saját ügyfelei, a „B” vállalatok körében a saját, azonnal esedékes tartozásával is teljesíthetők fizetések — és ennek kibocsátásával, „teremtésével” Rutin Bank kamatjövedelemhez jut. Így aztán nem érdeke, hogy ebben a körben az ő tartozása helyett Fantázia Bank tartozásával fizessenek. Saját ügyfelei körén kívül — tehát más banknak történő fizetés esetében — pedig Fantázia Bank azonnal esedékes tartozásával éppúgy nem fizethet, mint saját, azonnal esedékes tartozásával. Ezért a Fantázia Bankra szóló csekk kézhezvétele napján Rutin Bank jelentkezik a csekkel Fantázia Banknál, és kéri, hogy az fizesse ki a csekkre írt tartozását.

Példánkat úgy szerkesztettük, hogy semmi kellemetlen bonyodalom ne legyen. Amikor a csekk Rutin Bankhoz kerül és a bank jelentkezik Fantázia Banknál, már éppen eltelt a három hónap, amire „A 1” vállalat a 10 000 tallér összegű hitelt kapta bankjától. Közben „A 1” vállalat elkészítette, sőt el is adta a farmernadrágokat a fogyasztóknak, és az árbevételből visszafizette a hitelt bankjának, amely ebből a pénzből kifizeti azonnal esedékes tartozását Rutin Banknak. Ezzel megszűnt azonnal esedékes tartozása, vagyis az a pénz, amelyet a körforgás első lépéseként a bank „A 1” vállalatnak történt hitelnyújtással teremtett. A körforgás érdeme, hogy lehetővé tette az áruk mozgását és fizetések tömegének lebonyolítását „A 1” vállaltól kezdve „A 2”, „A 3” stb. vállalatokon keresztül „B” vállalatig.

3. KÖZÖNSÉGES PÉNZEK ÉS A SZUPERPÉNZ

Egyszerű példánk jelzi: a modern tőkés gazdaságban nem egyféle pénz van, hanem annyiféle, ahány bank — „saját” pénzt teremt Fantázia Bank, Rutin Bank és megannyi társuk. E pénzek mindegyike csak korlátozott körben érvényes, az azt kibocsátó bank ügyfeleinek körében. Ez a tény, persze, a legcsekélyebb mértékben sem zavarja az ügyfeleket: ha az „A” vállalatoknak van Fantázia teremtette pénzük, ezzel egymás közt éppúgy fizethetnek, mint ahogy fizethetnek vele „B”, „C” vállalatoknak is. „A” vállalat fizet azzal, hogy átadja a Fantázia Bankra szóló csekket szállítójának, amely lehet „A”, „B”, „C” vagy bármilyen vállalat. A többi már nem a vállalatok, hanem az érintett bankok ügye. A vállalatok szempontjából tehát Fantázia Bank saját pénze, Rutin Bank pénze stb. teljes értékű, nem pedig csak korlátozott körben érvényes pénzként működik.

A közönséges pénzek, azaz az említett bankok által teremtett számlapénzek tömege ezért feltételezi, hogy létezik egy szuperpéNZ (high-powered money), olyan pénz, amely többre képes, „erősebb”, mint a közönséges pénzek: alkalmas a bankok közötti tartozások kiegyenlítésére.

Példánkban Fantázia Bank azzal a pénzzel egyenlítette ki Rutin Bankkal szembeni tartozását, amely a farmernadrágot vásárló fogyasztóktól „A 1” vállalaton keresztül jutott hozzá. A szuperpéNZ tehát az a bankjegy (bank note) volt, amelyet a farmervásárlásig a fogyasztók a zsebükben hordtak.

Mielőtt rátérnénk annak elemzésére: mi teszi a bankjegyet szuperpéNZzé, tegyük kicsit élethűvé eddig erősen mesészerű példánkat.

A valóságban egy bank — példánkban az elsőként említett Fantázia Bank — sohasem tudhatja, hogy a hitelnyújtással teremtett pénz, bekerülve a gazdasági élet bonyolult körforgásába, milyen csatornákon áramlik tovább, és mikor, milyen kezekben csapódik le. Hitelnyújtás esetén a bank csak azt vizsgálhatja, hogy anyagi helyzete, múltja stb. alapján a hitelt kérő vállalat elég megbízható-e, ezek alapján elegendően valószínű-e, hogy a

hitel lejártakor a vállalat majd vissza tudja fizetni adósságát, így a bankot nem éri veszteség a vállalat fizetőképzetlensége miatt. Mint mondani szokás, a bank a vállalat bonitását, „jószágát” vizsgálja. Ha nagy összegű hitelről van szó, akkor a bank ezenkívül esetleg még azt is vizsgálja, hogy kellően megalapozott-e az a termelési vagy beruházási program, amire a vállalat a hitelt kéri, gondos volt-e az előkészítés, ilyen szempontból is valószínű-e a hitel visszafizetése. A bank úgy is védekezik a vállalat esetleges fizetőképzetlensége ellen, hogy a hitel visszafizetésének fedezeteként, biztosítékként a vállalat birtokában levő értékpa-
pírok letétbe helyezését vagy ingatlanok zálogjogi lekötését stb. követeli meg. Ennél többet azonban a bank már nem tehet. Nem vizsgálhatja — és még kevésbé írhatja elő — azt, hogy a vállalat milyen szállítótól vásároljon nyers- és alapanyagokat, aztán az így nyert árbevétel ezek a szállítók mire költsék stb.

A vállalatok piaci kapcsolatait maguk a vállalatok, nem pedig bankjaik szervezik, és minden pillanatban a számukra legelőnyösebb megoldást választják. A folyton változó gazdasági életben nem nagyon lehet előre látni, hogy mikor melyik vállalatnak, melyik szállítótól lesz legelőnyösebb vásárolni, aztán ennek a szállítónak majd mi lesz a pénzköltés legelőnyösebb módja stb., egyszóval hogyan áramlik tovább az egyszer kibocsátott pénz. Így példánk Fantázia Bankja sohasem tudhatja, hogy egy másik bank mikor fog jelentkezni nála, mikor nyújtja be az órá kiállított csekket. Fantázia Bank tehát hiába ismeri a szakma minden tudnivalóját, nem láthatja előre: mikor követeli egy másik bank, hogy fizesse meg a tartozást. Egyetlen bank sem tudja nyomon követni, hogy mikor, melyik másik bankhoz kerül az eredetileg hitelnyújtással teremtett pénz, vagy annak egy része — azaz a bank azonnal esedékes tartozása. Ezért a banknak azonnal esedékes tartozása arányában superpénzt — azaz mint láttuk — bankjegyet kell tartalékolnia, hogy a felmerülő fizetési igényeknek eleget tudjon tenni.

Hogyan keletkeznek a bankkal szembeni fizetési igények?

A lehetséges okok egyikét már láttuk: az „A 1” vállalatnak történt hitelnyújtás során teremtett pénzzel valamelyik „A” vállalat „B” vállalatnak fizet, ennek következtében az „A” vállalat bankja a „B” vállalat bankjának adósává válik. A valóságban persze naponta tömegesen történnek fizetések, a vállalatok naponta egyenlítik ki egymás közti éppen esedékesé váló tartozásait, és pedig tekintet nélkül arra, hogy melyik vállalat melyik bank ügyfelei közé tartozik. Így „A” vállalatok naponta fizetnek nemcsak más „A” vállalatoknak, hanem „B”, „C” stb. vállalatoknak is, „B” vállalatok naponta fizetnek „A”, „B”, „C” stb. vállalatoknak és így tovább. Ez pedig azt jelenti, hogy Fantázia Bank naponta adósává válik Rutin Banknak és más bankoknak, és Rutin Bank is naponta újra és újra adósa lesz az összes többi banknak és így tovább.

Kezdetben az volt a szokás, hogy minden bank naponta elküldte küldöncét az összes többi bankhoz, az ezekre a bankokra kiállított csekkekkel, a tartozások behajtása céljából. Állítólag a XVIII. század közepe táján történt Edinburghben — mások szerint Londonban, ismét mások szerint évszázadokkal korábban, valahol a kontinensen —, hogy a küldöncök megsokallva az örökös jövés-menést elhatározták, hogy azon túl a munkaidő kezdetén első útjuk egy megbeszélés szerinti kocsmába vezet, ahol egy pohár sör mellett kicserélik a kölcsönös követelést tartalmazó csekket. Ebből fejlődött ki a kölcsönös beszámítás, az úgynevezett klíring intézménye: a bankok megbízottjai naponta találkoznak, természetesen most már nem kocsmában, és szigorúan sör nélkül. Minden bank megbízottja átadja az összes többi bank megbízottjainak a szóban forgó bankra kiállított csekket. Így a klíringgyűlés végén minden bank megbízottja tudja, hogy bankjának aznap mennyi a fizetési kötelezettsége az összes többi bankkal szemben. Ezt a kapott csekkek összege mutatja meg. Tudja azt is, hogy az összes többi bankkal szemben aznap mennyi a követelése. Ez pedig a szétszított csekkek összegéből derül ki.

Nyilvánvaló, hogy a bankoknak két csoportja alakul ki: bankok, amelyek nettó módon tartoznak, mert aznapi fizetési kötelezettségeik összege meghaladja aznapi követeléseik összegét; és bankok, amelyek nettó módon követelnek, mivel aznapi követeléseik összege meghaladja aznapi fizetési kötelezettségeik összegét. A megoldás magától adódik: az első csoportba tartozó bankok a követeléseik összegét meghaladó fizetési kötelezettségeiknek, azaz a nettó tartozásuknak megfelelő összeget befizetik a klíring „pénztárosának”, aki aztán ebből fedezi a második csoportba tartozó bankok nettó követeléseit.

Nyilvánvaló, hogy egy banknak mindig, minden napra kell tartalékolnia annyi szuperpénzt, amennyi várhatóan a klíring után mutatkozó nettó tartozása lesz. Persze, a bank előre sohasem tudja, hogy mennyi lesz a következő napon, napokon a klíring utáni nettó adóssága vagy nettó követelése; sokéves gyakorlatuk során azonban a bank vezetői azt a tapasztalatot szerzik, hogy elegendő összes tartozásaik bizonyos százalékának — mondjuk, tíz százalékának — megfelelő szuperpénzkészletet tartaniuk. Általában ugyanis nem fordul elő, hogy a bank a klíring után ennél nagyobb mértékben maradna adós.

A klíring után várható nettó adósság azonban csak egyik eleme a szükséges szuperpénzkészletnek. Kisebbszerzéseiket a vállalatok házipénztárukból, tehát bankjegyekben fizetik, és bankjegyekben fizetik a munkabéreket is. Ilyen fizetési kötelezettségeik teljesítéséhez a vállalatok házipénztárukból állandóan tartanak bankjegykészletet, azaz szuperpénzkészletet. E készlet nagysága természetesen változik, a hónap szürke hétköznapjain általában kicsi, bérfizetési napok előtt pedig hirtelen megnövekszik.

De hogyan tesznek szert a vállalatok a szükséges bankjegymennyiségre? Számukra ez egyszerű technikai kérdés. Példánk farmergyártó vállalata kéri bankját, hogy a folyószámláján levő 10 000 tallérból bizonyos összeget, mondjuk 500 tallért bankjegyekben fizessen ki a vállalat pénztárosának, aki aztán ebből például munkabért fizet a farmergyártásban foglalkoztatott munkásoknak. A dolog lényegét tekintve a vállalat számára tökéletesen mindegy, hogy pénzt — a bankjában eztveett folyószámlá-

ján levő 10 000 tallért vagy annak egy részét — olyan formában költi el, hogy bankjegyeket ad át, vagy olyan formában, hogy csekket tölt ki, és azt adja át. Nem így a bank szempontjából! Ha a vállalatok pénzüik nagy részét bankjegyek igénybevételével akarják elkölteni, akkor a bankoknak tetemes bankjegykészletet, azaz szuperpénzmennyiséget kell tartalékolniuk. A hosszú gyakorlat azonban ebben a tekintetben is megtanítja a bankokat arra, hogy tartozásaikon, azaz a vállalatok számlakövetelésein belül mekkora az az összeg, az az arány, amelyet ajánlatos bankjegyek formájában tartalékolniuk.

A SZUPERPÉNZ ÉS A PÉNZTEREMTÉS

Most már a bankok szuperpénz-fizetési kötelezettségeinek további elemzése nélkül is nyilvánvaló, hogy a bankok a valóságban a pénzkibocsátás előtt nem úgy gondolkodnak, ahogy azt egyszerűsített példánkban nemrég még feltételeztük. Még mindig a valóságtól kicsit elrugaszkodva, a következőt mondhatjuk: amikor megkapják a farmergyártó vállalat hitelkérelmét, Fantázia Bank vezetői a következőt gondolják végig. A bank összes szuperpénzkészlete — tegyük fel — 20 000 tallér, azaz 20 000 tallérnyi bankjegy hever a bank pincéjében. Hosszú évek tapasztalata azt mutatta, hogy a banknak összes tartozása húsz százalékát kell szuperpénzkészletben tartania, mert így tud biztonságga- leget tenni mindenféle fizetési kötelezettségeinek. Ha a készlet 20 000, a tartalékok biztonságos szintje pedig az összes tartozás 20 százaléka, akkor a bank összes tartozásának összege legfeljebb százezer tallér lehet. Ennek 20%-a ugyanis éppen 20 000.

A bank vezetői tovább mérlegelnek. Ha a hitelkérelem benyújtásának időpontjában a bank összes tartozása nem több, mint 90 000 tallér, akkor a bank megadhatja a 10 000 tallér hitelt, azaz kibocsáthat 10 000 tallér pénzt, saját adósságát. Ellenkező esetben elutasíthatja a hitelkérelmet — feltéve természetesen, hogy a bank vezetői nem kalandorok, akik keveset törődnek a józan,

biztonságos üzletvitel szempontjaival. Annak ellenére, hogy Fantázia Bankról van szó, feltételezzük a mértéktartást.

Helyénvaló még egy kicsit elidőzni — most már valamelyest élethű ismereteink alapján — annál a kérdésnél, hogyan keletkezik a bankok tartozása.

A bankok tartozásának egyik forrása az, hogy a lakosság és a vállalatok pénzkészletüknek csak egy részét tartják bankjegyek formájában, a többiből bankbetétet (deposit) képeznek. A betétképzés abból áll, hogy a betétes pénzt ad át a banknak, a bank pedig betétkönyvet vagy csekk kiállítására való jogot ad a betétesnek. Az a pénz, amit a betétes átad a banknak, bankjegy. A lakosság betétei közvetlenül bankjegyek, a vállalatok betétei pedig — mint láttuk — a klíringen keresztül jelentenek bankjegyet.

Ettől fogva a bankjegy a bank tartalékát, szuperpénztartalékát képezi, a betétkönyv vagy a csekk kiállítására adott jog pedig a bank tartozását. A betétes ugyanis látra szóló betétjét (demand deposit) bármikor, határidős betétjét (time deposit) a határidő lejárta után pénzre válthatja vissza a banknál, vagy utasíthatja a bankot, hogy ennek és ennek a javára fizessen. Előbbi példánkat részletezve: a lakosság és a vállalatok 15 000 tallér betétet helyeztek el a bankban, 5000 tallér a bank saját pénze, így a tartalékok összege 20 000 tallér. Az ügy másik oldalát tekintve, a betétképzés következtében a banknak 15 000 tallér tartozása keletkezett.

Idáig a bank 20 000 tallérnyi tartalékával szemben csak 15 000 tallér tartozás áll. Biztonsági szempontból ez rendkívül kedvező helyzet, hiszen a bank több mint 100 százalékos biztonságot élvez. Ha azonban a jövedelmezőséget is szempontnak tekinti — és ebben biztosak lehetünk —, bankunk szívesen áll: a sok pénz ott hever a pincében, anélkül, hogy valami hasznot hajtana a banknak. Közben pedig a bank, ha a látra szóló betétekre nem is, de a határidős betétekre mindenképpen kamatot fizet ügyfeleinek.

A bank vezetői nem is hagyják ennyiben: tudván, hogy az ésszerű biztonsághoz az összes tartozás 20%-ának megfelelő tartalék is elegendő, gondoskodnak arról, hogy a tartozások

elérjék a tartalék ötszörösét. A módszert már megismertük: a hitelkérelemmel hozzájuk forduló vállalatoknak mindaddig bátran nyújtanak hitelt, vagyis annyi pénzt teremtenek, amíg az összes tartozás el nem éri a 100 000 talléros felső határt. Ehhez persze az is kell, hogy a vállalatok elegendő hitelkérelemmel forduljanak a bankhoz.

A betétképzés, mint láttuk, úgy növeli a banktartalékokat, hogy közben növeli a banktartozásokat is; a hitelnyújtással való pénzteremtés pedig úgy növeli a banktartozásokat, hogy egyben növeli a bankköveteléseket, azaz a vállalatok hiteltartozását is. Ebből egész egyszerűen az következik, hogy egy bank pénzügyi szempontból mindig egyensúlyban van: ha egyszer a tartalékok csak úgy gyarapodhatnak, hogy növelik a tartozásokat is, a tartozások pedig csak úgy emelkedhetnek, ha növelik a követeléseket is, akkor a tartalékok és a követelések összegének meg kell egyeznie a tartozások összegével.

Ez formális szempontból igaz, de ebből még nem következik, hogy egy bank soha nem kerülhet fizetési zavarba, sőt, hogy nem juthat csődbe. A tartozások nagyobb része ugyanis azonnal esedékes: láttuk, hogy a hitelnyújtással teremtett pénzt a hitel címzettjei, a vállalatok látra szóló betétként tartják a bankban, abból folyamatosan tesznek eleget fizetési kötelezettségeiknek, ezen felül a valóságos betéteknek (amelyeket a lakosság és a vállalatok előzőleg meglevő pénzükből képeznek) egy része is látra szóló. Ezzel szemben a követeléseknek csak kisebb része esedékes azonnal, hiszen a hitelek nagyobb részét a bank hosszabb időre, néhány hónapra vagy évre nyújtja, és a lejárat előtt nem követelheti vissza. Azonnal esedékes tartozásaival a bank csak éppen lejáró követeléseit és tartalékait állíthatja szembe, ezért azonnal esedékes tartozásai és azonnal mozgósítható pénzeszközei (tartalékai és éppen lejáró követelései) között kell megfelelő arányt tartania. Ha a bank tiszteletben tartja a megfelelő mennyiségi összefüggést — amit példánkban 20%-nak vettünk —, akkor állandóan fizetőképes, mint mondani szokás: likvid. A gyakorlatban persze a megfelelő tartalékarány megtalálása és betartása korántsem olyan egyszerű, mint leírásunkból tűnhet. A gaz-

dasági élet hullámzásainak, sokszor a politikai, gazdasági helyzet optimista vagy pesszimista megítéléseinek függvényében a tartalékok szükséges aránya nagyobb vagy kisebb lehet.

Így hányódik a bank a biztonság és a jövedelmezőség csábítása között: ha változatlan tartalékok mellett több hitelt nyújt, azaz több pénzt teremt, akkor növekednek tiszta kamatbevételei, de nagyobb a veszélye annak, hogy nem tud eleget tenni fizetési kötelezettségeinek. A bankok számára az a gazdasági helyzet kedvező, amely nagy pénzigényt támaszt, mert a nagy pénzigény kielégítésével — nagy tömegű pénz teremtésével — a bankok nagy kamatjövedelemhez jutnak, annak ellenére is, hogy a bőséges pénzellátás idején a kamatszínvonal általában esökken — összességében azonban növekedhet a kamathaszon mennyisége. Talán meglepő, de a bankok kifejezetten hasznát látják a fokozatos, hosszú időre elhúzódó, úgynevezett kúszó inflációnak, azaz a pénz lassú elértéktelenedésének is. Mivel az árszínvonal minden évben néhány százalékkal emelkedik, az adásvételek lebonyolításához az emelkedő árszínvonalon egyre nagyobb mennyiségű pénzre van szükség. Kúszó infláció idején tehát a bankrendszer egésze egyre fokozhatja a pénzteremtést, az adásvételek nagy pénzigénye miatt mindig bőven vannak hitelkérelemmel jelentkező vállalatok. Ilyenkor erős a kísértés a bankok számára, hogy nagyvonalú elképzeléseket tápláljanak a biztonságról, és beérjék a likviditás kisebb fokával is, azaz azonnal esedékes tartozásaikhoz képest kevesebb azonnal mozgósítható pénzeszközt tartanak.

Mint utaltunk rá, a szuperpénzen alapuló banki számlapénzteremtés fenti leírása még nem valóság. A pénznek az a megsokszorozása, amelyet leírásunkban 20 000 tallérnyi tartaléka alapján Fantázia Bank véghez visz, a valóságban az egész bankrendszer — nem pedig egyetlen bank — műve. A helyzet az, hogy látszatra minden egyes bank csak a nála már meglévő, saját vagy kölcsönvett pénz egy részét adja hitlbe — a bankrendszer egészét tekintve mégis az a megsokszorozódás származik, amit itt leírtunk. Később bemutatjuk a valóságos folyamatot is.

4. A JEGYBANKPÉNZ ...

A szuperpénz, amitől, mint láttuk, végső soron függ az, hogy a bankrendszer mennyi pénzt teremthet, a bankjegy. De mi a bankjegy, és mi teszi szuperpénzzé a bankjegyet?

A bankjegy olyan pénz, amelyet a Jegybank — az ország „Nemzeti Bankja” — bocsát ki. Ezt a pénzt részben a szokás, részben a törvény tette szuperpénzzé. Természetének és a pénzrendszerben betöltött kitüntetett szerepének megértéséhez röviden át kell tekintenünk kialakulásának néhány évszázados folyamatát.

... ELŐTÖRTÉNETE

Ez a folyamat valamikor a középkorban kezdődött, amikor a pénz szerepét még nemesfémekből, elsősorban aranyból vert érmék töltötték be. A tisztán érmékből álló pénzforgalomban felütötte fejét, és lassan terjedni kezdett az a gyakorlat, hogy az üzletemberek, elsősorban a távoli vidékeket beutazó kereskedők, a fizetések kényelmes változatát részesítették előnyben. Ahelyett, hogy üzleti útjaikra magukkal vitték volna a fizetésekhez szükséges nagy arany mennyiséget — ami költséges, a lopás és rablás lehetősége miatt veszélyes és komplikált lett volna —, az elköltésre szánt arany pénzt letétbe helyezték városuk egy olyan bankjában, amely képviselőt tartott fenn a bevásárlásaik színhelyéül kiszemelt városban. A letét fejében a bank elismervényt adott az üzletembernek, amely elismervényre a bank — és a távoli vidékeken működő képviselői is — bármikor hajlandók voltak kiszolgáltatni a letétnek megfelelő mennyiségű aranyat. Az elismervény tehát a bank arany fizetésére szóló ígérete volt. Így az üzletember az arany szállításával járó ezernyi komplikáció és veszély nélkül vásárolhatott és fizethetett minden olyan vidéken, ahol bankjának képviselője volt.

Amikor az új módszer előnyeit már az üzleti világ nagy része felismerte, az üzletembernek nem is kellett vásárlás előtt aranyra váltania a bankjától aranyletét ellenében kapott elismervényt,

mert az eladó fizetség fejében ezt is elfogadta, hiszen saját vásárlásaiért ő is fizethetett ezzel az elismervénnyel, vagy — ha esetleg a bank elismervénye iránt bizalmatlan partnerrel akadt dolga — az elismervényt bármikor beválthatta aranyra.

Így a különböző bankok által az aranyletétek ellenében kiadott elismervények egy fizetés lebonyolítása után nem tértek vissza azonnal a kibocsátó bankba — tulajdonosaik nem kérték azonnal átváltásukat aranyra —, hanem több fizetést is lebonyolítottak, azaz rövidebb-hosszabb ideig a forgalomban tartózkodtak. Nyilvánvaló azonban, hogy ez mit jelent: amíg az elismervény a forgalomban tartózkodik, addig a megfelelő arany mennyiség az elismervényt kibocsátó bank pincéjében hever. Más szavakkal, addig nem kéri a banktól adósságának megfizetését, a letétbe helyezett arany mennyiség kiszolgáltatását.

Ha állandóan vannak a forgalomban ilyen elismervények, akkor a letétbe helyezett arany egy részét nem fenyegeti az a veszély, hogy az elismervények tulajdonosai kéri az elismervények beváltását aranyra. Akkor pedig az elismervényeket kibocsátó bankok ezt a letétbe helyezett aranyat felhasználhatják arra, hogy — kamat ellenében — kölcsönadják a hitelt kérő üzletembereknek, vállalatoknak. Még csak nem is kell az aranyat kölcsönadniuk: elég, ha a hitelt kérő vállalatoknak olyan elismervényt adnak, mintha ezek is helyeztek volna letétbe aranyat; a vállalatok aztán ezzel fizetnek szállítóiknak, aztán maguk a szállítók is fizethetnek üzletfeleiknek az elismervénnyel, vagy beválthatják azt aranyra a kibocsátó bankban stb.

A banknak csak arra kell ügyelnie, hogy mindig legyen pincében annyi aranytartalék, amennyi elismervénynek és csekknek a beváltását a tapasztalatok szerint a banktól kérni szokták. Látjuk, hogy kezdetleges fokon már itt olyan folyamat játszódik le, amilyent a bankok modern pénztermelő tevékenységénél bemutatunk. A pénzforgalomban egyre nagyobb arányban a bankok adósságát megtestesítő papírdarabok — elismervények — és a bankokkal szembeni számlakövetelések vesznek részt, az arany pedig egyre inkább a szuperpénztartalék szerepét tölti be.

(Bár nem tartozik a lényeghez, elmondhatjuk: az aranypénz

is inkább csak önmaga jele ekkor — és az is volt mindig —, hiszen a legtisztességesebb királyi pénzverdek érméje is kevesebb színaranyat tartalmazott, mint amekkora értékűnek feltűntették. Az sem vitatható, hogy a sok száz éves használat után az aranyérmék a kopás miatt sokat veszítettek névértékükből.)

A bankok persze a maguk részéről igyekeztek elősegíteni ezt a folyamatot, törekedtek elismervényeiket minél inkább forgalomképesé tenni. Ennek egyik módja az volt, hogy az elismervényeket — az arany fizetésére szóló ígéreteket — kezdték kerek összegekre szólóan kiállítani, például 1200 tallér esetén egy darab ezertalléros és két darab száztalléros elismervényt adtak (címletesítés). Így ezekkel az elismervényekkel bármilyen összegű fizetést teljesíteni lehetett, nem pedig csak speciálisan 1200 talléros fizetést. Létrejött a mai értelemben vett bankjegy közvetlen őse.

Érthető, hogy elsősorban a nagy, széles körben ismert bankok bocsáthattak ki bankjegyet, mert a lakosság és a vállalatok szívesebben fogadták el fizetség fejében az ilyen közismert, tekintélyes bankok aranyfizetéséről szóló ígéreteit. Kicsi, kevésbé ismert bankok esetén nagyobb volt a veszély, hogy azok esetleg nem tudják majd teljesíteni az arany fizetésére szóló ígéretet, amikor a bankjegy tulajdonosa ezt kéri.

Angliában például — ahol egyébként már a XVIII—XIX. század fordulóján felismerték és széles körben alkalmazták az iparfejlesztésben a kapitalizmus „csodáját”, a hitelt — a XIX. század elején csaknem 500 vidéki bank tevékenykedett. E bankok minden ellenőrzés nélkül bocsátottak ki bankjegyeket, bátran finanszíroztak különböző helyi vállalkozásokat. Igaz, ez szemmel láthatóan meggyorsította a Napóleon elleni hadviselés miatt megindult inflációt, a jótékony hatás azonban hasznára vált az angol gazdaságnak: az inflációs időkre jellemző „olcsó pénz” erősítette a vállalkozó szellemet. A gazdasági és pénzügyi szemléletmódban elmaradottabb franciák „mesterkéltnak és ingatagnak” tartották ezt a rendszert, még nem ismerték azt a „csodát”, amit úgy hívtak: hitel. Hogyan ismerhették volna? Napóleon a Napkirály mindenható gazdasági miniszterének, Colbert-nek

merkantilista politikáját követte: beérte azzal, hogy minél több árut exportáljanak, és az import visszaszorításával lehetőleg minél több aranyat tartsanak vissza az országban. Hiába volt radikálisabb a francia forradalom, mint százötven évvel korábban az angol — a gazdasági és a pénzügyi életben a szigetország állt már Európa élén.

A néhány nagybank által kibocsátott elismervények — bankjegyek formájában — a gazdaság megannyi területén, a lakosság és a vállalatok széles köreiből bonyolítottak le fizetéseket, a kisebb bankok elismervényeit viszont csak szűk körben fogadták el fizetség fejében — csak azok a vállalatok, amelyeknek pénzt ezek a bankok kezelték. Ebben a szűk körben pedig nem volt értelme bankjegyet kibocsátani, hiszen az egy bank ügyfélkörébe tartozó vállalatok számlaátírással is fizethetnek egymás között.

Kialakult a bankok két csoportja: az első csoportba viszonylag kisszámú, tekintélyes bank tartozott, ezek aranykészletük alapján bankjegyet is bocsátottak ki, és számlajóváírások formájában is bocsátottak pénzt az ügyfeleik körébe tartozó vállalatok rendelkezésére; a második csoportba a szerényebb bankok tartoztak, ezek nem bocsátottak ki bankjegyet, aranykészletük alapján csak számlajóváírás formájában bocsátottak pénzt az ügyfeleik közé tartozó vállalatok rendelkezésére.

A bankjegykibocsátás kezdeti időszakában még sokan próbálkoztak azzal, hogy visszaéljenek az „ingeny” pénzteremtés lehetőségével. A leghíresebb pénzügyi szerencselovag ebben az időben egy skót kalandor, John Law volt, aki Franciaország szerencsétlenségére kitűnő érzékkel rendelkezett a pénzügyek iránt. Amikor 1718-ban megbízást kapott, hogy pénzügyi eszközök segítségével újra mozgásba hozza a dínasztikus háborúk miatt meggyengült gazdaságot, és segítsen a kincstárnak a hatalmas államadósság megszüntetésében, Law az egyetlen megoldást a bankjegyek kibocsátásában látta. Tervének kivitelezésére saját bankot alapított Párizsban, a Banque Royale-t. A pénzhiányban szenvedő, fellendülésben reménykedő gazdaság kezdetben korlátlanul elfogadta a bankjegyeket, mert az állam garanciáját látta

azokban. Az „új pénz” varázsserejével Law megszerezte a rabszolga-kereskedelem monopóliumát és a Kelet-indiai Társaságot; majd jogot kapott arra is, hogy irányítsa a francia adópolitikát, ellenőrizze az állami aranyverdet, sőt az ország teljes pénzpolitikáját. Mivel azonban Law valamennyi üzletét és az állam kiadásainak nagy részét hitelből — azaz bankjeggyel — finanszírozta, rövidesen óriási mennyiségű bankjegy került a forgalomba. Az eredmény: két év alatt kétszeresére nőttek a megélhetési költségek. A túlzott bankjegykibocsátás végül is 1720-ban csődbe sodorta Law bankját.

...ÉS MEGSZILÁRDULÁSA

Az ilyen kellemetlen tapasztalatok arra készítették a kormányokat, hogy beavatkozzanak a bankjegykibocsátásba; állami szinten szabályozzák azt. Mivel a probléma mindig a bankjegyet kibocsátó bankok fizetőképzetlensége volt, amit a túlzott bankjegykibocsátás eredményezett, a kormányok kezdték szabályozni azt, hogy adott aranykészlet alapján egy-egy bank mennyi bankjegyet bocsáthat ki. A fejlődés azonban itt nem állt meg: a kormányok rövidesen megvonták a bankjegykibocsátás jogát, egy kivételével az összes banktól, azaz egy bankot a bankjegykibocsátás monopóliumával ruháztak fel. Ez a bank az ország „Nemzeti Bankja”; bankjegy-kibocsátási monopóliumánál fogva gyakran nevezik Jegybanknak.

Érdekességként megjegyezzük, hogy ma a világon csak három magánbanknak van bankjegy-kibocsátási joga: a Bank of Scotlandnek, a Royal Bank of Scotlandnek és a Clydesdale Banknek. Persze, minden egyes általuk kibocsátott skót fontért egy brit (angol) fontot kell letenniük a Bank of Englandben (Nagy-Britannia Jegybankjában).

(Ami Magyarországot illeti: Széchenyi és Kossuth reformkori és forradalmi próbálkozásait a szabadságharc bukása miatt nem kísérhette siker. Az „első magyar” jegybank, azaz a monarchia központi bankja — az Osztrák—Magyar Bank — csak a kiegye-

zés után alakult meg. Mint a XIX. században életre keltett valamennyi jegybank, az Osztrák—Magyar Bank is félig állami, félig magánjellegű intézmény volt. Így pontosan tükrözte a szabadversenyos kapitalizmus és a monopolkapitalizmus határmezsgyéjének feltételeit, jellegét.)

A bankjegy-kibocsátási monopólium megadása fejében az állam növelte a befolyását a Jegybank üzletpolitikájára. Mivel a bankjegy a Jegybank arany fizetésére szóló ígérete volt, a legtöbb állam előírta, hogy adott aranykészlete alapján a Jegybank mennyi bankjegyet bocsáthat ki. Talán legnevezetesebb az Angliában érvényes rendelkezés volt: egy 1844-ben hozott törvény, az úgynevezett Peel-törvény előírta, hogy a Jegybank — a Bank of England — minden aranykészlet nélkül, a már fennálló államadósság kötvényeit tekintve „fedezetnek”, kibocsáthat egy minimális mennyiségű (14 millió font értékű) bankjegyet. Ezen a minimális mennyiségen felül a Jegybank szigorúan csak annyi bankjegyet bocsáthat ki, amennyi az aranykészlete. Vagyis a minimális mennyiségtől eltekintve a Jegybanknak 100 százalékos aranyfedezetet kellett tartania. A törvényt csak 1914-ben szüntették meg.

Az ilyen és ehhez hasonló rendelkezések megerősítették a bankjegybe vetett bizalmat, hiszen a szigorú előírások nagyon valószínűvé tették, hogy a Jegybank mindig be tudja váltani a bankjegyeket aranyra — azaz ki tudja fizetni adósságát —, ha a bankjegytulajdonosok ezt kérik.

A bankjegy általános elterjedéséhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy a Jegybank az állam bankjává is vált, az állam pénzét a Jegybank kezelte. Ennek következtében az állammal szembeni fizetési kötelezettséget, például az adófizetést éppúgy lehetett bankjegy, mint arany átadásával teljesíteni, pontosan úgy, ahogy egy vállalattal szembeni fizetési kötelezettséget minden további nélkül teljesíteni lehet arra a bankra szóló csekk átadásával, amely bank a szóban forgó vállalat folyószámláját vezeti. Így fizetett példánk farmergyártó „A 1” vállalata a farmeranyagokért „A 2”-nek a bankjára szóló csekk átadásával.

Így a bankjegy egyre nagyobb arányban vett részt a pénzfor-

galom lebonyolításában, míg a korábban forgalomban levő és az újonnan bányászott arany egyre nagyobb hányada a Jegybank pincéjében gyűlt össze. A tartalékként őrzött arany mennyiség szolgált fedezetül a Jegybanknak a bankjegy kibocsátáshoz.

A többi bank, amely bankjegyet nem bocsáthatott ki, de számlajóváírással teremthetett pénzt, tartalékait bankjegyben őrizte: mivel a bankjegy általánosan elfogadott fizetési eszközzé vált, a bankok bankjegy átadásával teljesíthették mindenféle fizetési kötelezettségüket, így elsősorban a klíring után mutatkozó nettó adósságukat más bankokkal szemben. A bankjegy szuperpénzzé válásának folyamatát megkoronázta az, amikor az állam a bankjegyet — a Jegybank azonnal esedékes tartozását — törvényes fizetőeszköznek nyilvánította, azaz olyan pénznek, amelyet el kell fogadni bármely tartozás teljesítéseként.

Ezzel a bankrendszer kétszintűvé vált: a csúcson egyetlen bank, a Jegybank áll, amely a törvényes fizetőeszközt teremti, alatta pedig az összes többi bank. Ezeket a Jegybanktól való megkülönböztetés kedvéért gyakran kereskedelmi bankoknak hívjuk. Láttuk, hogy e bankok bankjegytartalékaik alapján számlajóváírással teremtenek pénzt a tőlük hitelt kérő vállalatok számára. Ilyenfórmán a kereskedelmi bankok (commercial banks) a Jegybankot a szuperpénztartalék forrásának tekinthetik. Az a kereskedelmi bank, amelynek tartalékai túl alacsony szintre süllyednek, vagy éppen fizetési zavarba kerül, a Jegybanktól kapott hitel segítségével javíthat helyzetén. Így lesz a Jegybank a „bankok bankjává”: hasonló szolgáltatokat teljesít a bankoknak, mint azok a vállalatoknak. Ahogy a vállalatok pénzének nagyobb része a bankban vezetett számlakövetelés, ugyanúgy a kereskedelmi bankok is pénzük — azaz szuperpénztartalékaik — nagyobb részét a Jegybankban vezetett számlakövetelés formájában tartják, és csak kisebb részét tartalékolják bankjegyként saját pincéikben.

A klíring utáni nettó adósságok, illetve követelések rendezése tehát a valóságban nem bankjegyek átadásával történik, hanem úgy, hogy a Jegybank törli a megfelelő összeget a klíring után

nettó módon adós bank folyószámlájáról, és jóváírja a klíring után nettó módon követelő bank folyószámláján.

Ha pedig egy kereskedelmi banknak bankjegyre van szüksége — például azért, mert valamelyik vállalat a bankban vezetett számlakövetelése terhére bankjegyet kér, hogy munkabért fizethessen —, akkor egyszerűen kéri a Jegybankot, hogy számlakövetelése terhére neki, a kereskedelmi banknak, bankjegyet szolgáltatasson ki.

A bankrendszerben betöltött központi szerepénél fogva a Jegybankot gyakran Központi Banknak hívjuk. Eddig látott legfontosabb feladatai közé tartozik, hogy a bankok bankja, és hogy bankjegykibocsátó monopóliummal ruházta fel az állami akarat. Egy picit mozzanatot láttunk már abból a központi bankokra háruló funkcióból is, hogy e bankok átfogó értelemben is az állam bankjának számítanak. Ezzel, valamint a deviza- és aranytartékok képzésével kapcsolatos feladatkörükre a könyv későbbi fejezeteiben még többször is visszatérünk.